

ÎNCREDEREA: O ANALIZĂ SOCIOLOGICĂ

GEORGE-IONUȚ SIMION *

ABSTRACT

TRUST: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS

From a sociological perspective, the trust placed in others varies according to individual or situational variables, the knowledge developed by the individual, the cognitive process followed by him, the nature of the projected relationship, status, power relations within the social network, and social representations. Trust is a basis for building groups, with the role of reducing the complexity of social relations, substantiating decisions, actions and behaviors (Schmitz & Eckert, 2022).

From the analysis of the results of the opinion polls conducted on this subject, we have found that a constant of the last three decades is a crisis of trust, visible in the way Romanian subjects relate to the Other, to the authorities, to the political systems and institutions, especially in moments of strong social and emotional load (such as the COVID-19 pandemic, the war in Ukraine). In Romania, the levels of mistrust measured by the polls conducted by IRES, INSCOP, IPSOS, CURS and LARICS, in recent years, have varied according to electoral periods, media campaigns and economic changes and have generated either waves of solidarity and social activism or total passivity (Sztompka, 2003).

Developed on a background of growing pessimism of those surveyed, fueled by negative experiences in society, associated with phenomena on the public agenda and the media (corruption, nepotism), but also inherited from the communist period, the low level of trust today characterizes a large part of our contemporary society and constantly influences many dimensions and variables of their lives.

Keywords: trust, survey, post-communist Romania, crisis.

INTRODUCERE

Întrebarea „Considerați că majoritatea oamenilor sunt de încredere?” a fost adresată pentru prima dată într-un chestionar de opinie publică în 1950, iar la începutul

* PhD student, Doctoral School of Sociology, University of Bucharest, e-mail: george.simion04@gmail.com.

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXXIV, nr. 5–6, p. 225–250, București, 2023

DOI: 10.59277/RJSoc.2023.5-6.02

anilor 1980 a fost inclusă în World Values Survey, în SUA. De-a lungul timpului, încrederea s-a dovedit a fi unul dintre cei mai importanți indicatori ai calității vieții comunităților și societăților din întreaga lume (Ortiz-Ospina & Roser, 2015).

Studiile și sondajele asupra încrederii au generat multiple sensuri ale acestui concept. Shorter Oxford Dictionary listează 16 înțelesuri diferite ale încrederii. Chiar și în literatura sociologică există multă variație conceptuală, ceea ce face dificilă o abordare unitară asupra încrederii, care să fie utilă din punct de vedere metodologic (Barbalet, 2009).

Dincolo de corelația dintre nivelul încrederii și calitatea vieții subiecților chestionați, încrederea are un caracter difuz, fiind asociată cu multiple variabile și percepții, reprezentări, emoții. Încrederea este corelată cu sistemul de valori al persoanei, cu contextul cultural, definit de multe ori de evenimente majore din istoria unui stat și de impactul acestora asupra societății.

Caracterul difuz al încrederii apare inclusiv ca urmare a dificultății de a plasa încrederea într-un singur câmp științific. Ea a fost studiată de psihologi, analiști politici, sociologi, rezultând dimensiuni și concluzii la nivel micro (relația dintre individ și persoana sau instituția pentru care i se cere să evalueze gradul de încredere), cât și la nivel macro (rețea socială, încrederea generală a oamenilor în sisteme politice, economice, sociale) (Lewis & Weigert, 1985, p. 965).

În cadrul acestei lucrări îmi propun să enumăr și să interpretez perspectivele de studiu, definițiile asupra conceptului de încredere, cu accent asupra celei sociologice, care integrează sau este influențată de toate celelalte dimensiuni identificate (cognitivă, emoțională, comportamentală; personală sau impersonală). Ulterior, apelând la studiile și sondajele existente asupra încrederii, realizate la nivelul României, între anii 2011 și anii 2022, vizez să identific corelații, variații ale nivelului de încredere cu evenimente, asocieri, reprezentări simbolice ale celor chestionați. Sondajele utilizate au acoperire națională și surprind variațiile încrederii de-a lungul ultimilor ani, dar și comparații între rezultatele sondajelor recente asupra încrederii și cele derulate în România imediat după tranziția de la comunism la democrație.

Deși redau o imagine incompletă sau interpretabilă asupra încrederii subiecților chestionați față de entități și persoane publice, încrederii în alți indivizi, în alte sisteme, rezultatele sondajelor reprezintă un punct de plecare pentru o cercetare asupra încrederii investite în aceștia. Nu voi analiza sondajele fără a ține cont de substratul social și cultural din ultimii ani din România, de evenimentele politice sau de alte elemente de impact societal, de riscuri și îngrijorări, care ar fi putut influența evoluția nivelului de încredere măsurat astfel.

Pe o scală a nivelului de încredere care pornește de la neîncredere, pesimism, sentimentul că lucrurile merg într-o direcție greșită sau dezamăgire, și ajunge la încredere ridicată, speranță într-un viitor mai bun, optimism, un nivel ridicat al mulțumirii asupra calității vieții proprii și asupra situației societății, la nivel general, aceste poziționări, atitudini și emoții sunt integrate în mare parte în indicatorul încredere, care reprezintă, la o primă definiție macro, cuprinzătoare, o sumă a reprezentărilor sociale, dar și a caracteristicilor individuale care definesc raportarea

la exterior. Încrederea pare să fie cea care are capacitatea de a le influența pozitiv sau negativ pe toate celelalte, având o importanță vitală pentru instituțiile economice și politice ale unui stat (Cook & Gerbasi, 2009, p. 231).

Această importanță se poate traduce în plan economic prin creștere economică și productivitate sau dimpotrivă. În plan politic, încrederea crește sau scade capitalul politic al unor persoane și entități (Cook & Gerbasi, 2009, p. 236).

Însă demersul de a măsura, defini și identifica conexiunile cu alte concepte-cheie se dovedește anevoios. Din punct de vedere sociologic, încrederea reprezintă o convingere în onestitatea, integritatea și credibilitatea celorlalți. Nu ar trebui redusă la dimensiunea cognitivă sau emoțională, la procesul psihologic intern al individului, ci studiată aprofundat, apelând la sensul său sociologic, la variațiile sale în funcție de interacțiunile sociale ale indivizilor sau în funcție de substratul sociocultural al societății din care aceștia fac parte (Pew Research Center, 2007, Schilke, Reimann, & Cook, 2021, p. 252). În viața cotidiană, la nivel interpersonal, încrederea este văzută drept un amestec de sentimente și gândire rațională (Lewis & Weigert, 1985, p. 972).

Fie generalizată sau particulară, există situații în care încrederea implică un cerc relativ larg de Alții, necunoscuți (*unfamiliar others*), un nivel societal de analiză și o gamă largă de activități în raport cu care poate exista încrederea (Schilke, Reimann, & Cook, 2021, p. 242).

DEFINIREA ÎNCREDERII. DIMENSIUNI ȘI VARIAȚII

Un studiu complet asupra încrederii sociale presupune răspunsuri la întrebări precum: Care este natura încrederii?; Care sunt elementele cu care interacționează (inclusiv pentru accentuarea sau diminuarea sa)?; Cum și cât de repede este distrusă?; Cum poate fi măsurată?; Cum interacționează cu alți indicatori sociali (instituții sociale, structuri sociale)?; De ce variază de la o societate la alta?

Majoritatea definițiilor încrederii surprind caracterul complex și difuz al acestui concept. Ele descriu dispoziția de a plasa încrederea ca așteptare optimistă asupra comportamentului celuilalt, o stare de așteptare favorabilă în privința acțiunilor și intențiilor celorlalți, o tendință atitudinală de a te încrede în ceilalți, a fi încrezător în bunele intenții ale altora, o obligație morală de a-ți asuma că ceilalți sunt de încredere ori o convingere implicită în natura binevoitoare a omenirii. Concret, încrederea poate fi caracterizată drept dependență, o dispoziție a celui care se încrede sau acordă încredere de a accepta să depindă de un alt individ. Se bazează mai degrabă pe anticiparea intuitivă a unui rezultat viitor, decât pe evaluarea evoluțiilor pe baza unor informații sau cunoștințe. Facilitează și atinge, astfel, obiective dificil sau imposibil de obținut (Luhmann, 1979, Møllering, 2001, Schilke, Reimann, & Cook, 2021, p. 243).

Psihologia personalității conceptualizează încrederea drept un atribut psihologic pe care indivizii îl dezvoltă în proporții diferite, în funcție de experiențele personale

și de procesul de socializare prin care au trecut. Această varietate de proporții este vizibilă în scalarea psihometrică a încrederii, unde aceasta este definită drept așteptarea generalizată că te poți baza pe afirmațiile celorlalți și că promisiunile pe care le fac aceștia vor fi îndeplinite (Lewis & Weigert, 1985, p. 975).

Încrederea este și o realitate sociologică, existând diferite variabile situaționale care intensifică sau scad nivelul încrederii (cooperării) ori neîncrederii, deși are atât o dimensiune emoțională, cât și una cognitivă, funcționând ca o presupunere care stă la baza ordinii sociale (Lewis & Weigert, 1985, p. 967). Cu alte cuvinte, chiar dacă aparent pornește din alegeri și procese individuale, încrederea este o proprietate a colectivității, fiind aplicabilă relațiilor dintre oameni și nu stărilor psihologice ale acestora (Lewis & Weigert, 1985, p. 968, Barbalet, 2009).

În funcție de dimensiunea încrederii (între indivizi sau între individ și societate), aceasta poate fi personală sau impersonală, bazată pe o așteptare personală sau pe un contract social (Barbalet, 2009). Alte viziuni asupra întinderii conceptului spun că o analiză a încrederii pleacă de la recunoașterea caracterului său multidimensional: cognitiv, emoțional, comportamental, toate fiind integrate într-o experiență socială unitară (Lewis & Weigert, 1985, pp. 968–969).

Din perspectivă individuală, încrederea unui individ în alt individ este plasată în vederea obținerii unui rezultat. Încrederea și rezultatul sunt interdependente și nu pot exista unul fără celălalt. O relație de încredere ia naștere dintr-o înțelegere mutuală (precum în cazul relațiilor de cooperare și schimb) și din cunoașterea dezvoltată în timp cu privire la nivelul reciproc de încredere (Cook & Gerbasi, 2009, p. 220). În cazul în care rezultatul nu este atins, încrederea este trădată. Într-o astfel de situație, încrederea este mijlocul prin care unui viitor incert i se creează aparența certitudinii în așa fel încât lucrurile pot porni către un rezultat sau o situație viitoare altfel nedisponibilă (Barbalet, 2009).

Încrederea este bazată pe un proces cognitiv care stabilește persoanele și instituțiile în care ne putem încrede, cele care nu prezintă încredere și cele care nu sunt cunoscute. În această situație, în mod irațional alegem în cine să ne încredem, în funcție de circumstanțe, bazându-ne pe motive întemeiate, care ne îndeamnă să avem încredere. Altfel spus, familiaritatea este o precondiție a încrederii sau a lipsei acesteia pentru fiecare angajament pe care individul îl adoptă față de o anumită atitudine în privința viitorului. Apariția încrederii la nivelul experienței cognitive este dată de momentul în care actorii sociali nu mai au nevoie sau nu își mai doresc alte dovezi sau motive logice pentru a avea încredere (Lewis & Weigert, 1985, p. 970).

Nivelul de încredere plasat de un individ în altul este influențat de factori precum: durata relației, statusuri (compatibile sau incompatibile), simetrii sau asimetrii de putere, poziția fiecăruia în rețeaua socială din care aceștia fac parte. De asemenea, atributele individuale ale fiecărui actor – gen, educație, ocupație – pot conta în definirea încrederii. Asta înseamnă că relațiile de încredere nu sunt exclusiv duale, ci implică factori specifici rețelei sociale, care pot stimula sau descuraja încrederea (Cook & Gerbasi, 2009, p. 220).

Un alt factor care poate influența nivelul de încredere este dat de dimensiunea emoțională. Asemenea legăturilor afective de prietenie și iubire, încrederea creează o situație socială în cadrul căreia se investesc resurse emoționale considerabile, motiv pentru care experiența emoțională experimentată de un individ căruia îi este trădată încrederea este una puternic negativă. În anumite situații, trădarea încrederii afectează ireparabil bazele relației sociale. Dimensiunea emoțională este prezentă în toate tipurile de încredere, dar intensitatea sa variază: nivelul cel mai ridicat apare în cazul relațiilor interpersonale apropiate, iar nivelul cel mai mic apare pe fondul unor situații în care diverse roluri sociale sunt exploatate în diferite scopuri (de exemplu, medici care nu își fac datoria sau care efectuează operații nesolicitate pentru a obține câștiguri materiale, polițiști care primesc mită, politicieni corupți). Abuzul de încredere de care dau dovadă aceștia, prin acțiunile lor ilegale/imorale, dau naștere unor sentimente colective precum furie, deznădejde, mânie, cât și unei încrederi scăzute în sistemele, instituțiile pe care le reprezintă (Lewis & Weigert, 1985, p. 971).

După cum am afirmat mai sus, există un consens în literatura de specialitate asupra faptului că încrederea presupune un sentiment pozitiv de așteptare în privința acțiunilor viitoare ale celuilalt, susținută de premisa conform căreia individul se poate baza pe sau poate fi dependent de celălalt. Astfel, baza încrederii reprezintă sentimentul de încredere în acțiunile viitoare ale celuilalt și de asemenea în privința judecății proprii cu privire la celălalt. Practic, avem o dublă încredere în cele din urmă, atât în capacitatea noastră de a gestiona situația, cât și în capacitatea celui din fața noastră (Barbalet, 2009).

Dimensiunea comportamentală, care o completează pe cea cognitivă și pe cea emoțională, se referă la acțiunea socială pe care încrederea o susține, justifică, îndeamnă. Ne angajăm într-un comportament riscant pe baza așteptării că toți ceilalți implicați în respectiva acțiune vor acționa în funcție de simțul datoriei și de competențe sau, dimpotrivă, nu ne încredem în indivizii ale căror acțiuni sunt în contradicție cu normele și valorile noastre (Lewis & Weigert, 1985, p. 971).

Totuși, cum abordăm sociologic încrederea? Care sunt condițiile, elementele specifice și variațiile încrederii, dintr-o perspectivă sociologică?

Într-o primă etapă, încrederea poate fi înțeleasă prin analizarea tipului de relație socială, situație și sistem în care acestea au loc. Astfel, încrederea există într-un sistem social atât timp cât membrii acestui sistem se simt în siguranță față de acțiunile viitoare și acționează în vederea acestora, generate de prezența celuilalt sau a reprezentării sale simbolice. Ea reprezintă mai degrabă o bază pentru constituirea grupurilor solidare, decât pentru cultivarea simțului obligativității morale (Lewis & Weigert, 1985, p. 968). Încrederea permite relațiilor sociale să aibă loc în baza faptului că, în absența acesteia, complexitatea generată de posibilitățile viitoare ar paraliza orice acțiune (Lewis & Weigert, 1985, pp. 969–973).

Încrederea este disponibilitatea unui subiect de a deveni vulnerabil în fața altuia. Atunci când individul își plasează încrederea în celălalt, își asumă riscul că

acesta nu va acționa conform așteptărilor, respectiv de a crede că acesta va acționa egoist, spre binele propriu. Incertitudinea poate reprezenta o pre-condiție a încrederii. Altfel spus, apelăm la încredere atunci când nu avem alte instrumente cu ajutorul cărora să fim siguri de finalitatea acțiunilor celor din jur.

Încrederea poate fi divizată în două categorii: particulară și generalizată. Prima categorie se referă la un cerc restrâns și familiar de subiecți în care ne plasăm încrederea, respectiv un domeniu specific în care alegem să fim încrezători. Cea de-a doua implică un cerc mult mai larg de subiecți, nefamiliari, implicați în diverse activități, la un nivel societal mult mai extins (Schilke, Reimann, & Cook, 2021, pp. 239–245).

Variațiile nivelului de încredere, evoluțiile care au avut loc la nivel social în ultimele decenii indică o schimbare majoră, dintr-o ordine socială bazată în principal pe încredere personală sau interpersonală, într-o ordine socială bazată mai mult pe încrederea în sisteme, care caracterizează societățile contemporane (Lewis & Weigert, 1985, p. 973). Variațiile în timp în relațiile de încredere și variațiile de la o persoană la alta pot explica inclusiv fenomenele sociale. În acest context, încrederea nu este o simplă dispoziție sau trăsătură psihologică, ci o caracteristică a relațiilor sociale. Diverși factori determină în ce măsură individul se încrede într-un alt individ, printre care ceea ce știe despre ținta încrederii sale, în situații particulare, dar și sub influența unor factori situaționali precum nivelul de incertitudine și riscul (Cook & Gerbasi, 2009, p. 220).

Potrivit lui D. Stolle, încrederea generalizată reprezintă un capital social, care implică acces și apartenență la diferite tipuri de rețele. Cele două concepte, încredere și capital social, se definesc reciproc și sunt interdependente. Pe de altă parte, indivizii pot fi membri ai unor rețele formate din agenți care nu prezintă încredere, iar acest lucru are consecințe negative asupra normelor și valorilor societale. Faptul că locuitorii unei țări, regiuni, unor orașe sau sate sunt capabili să se încreadă unul în celălalt și, în acest fel, ajung să-și rezolve mai repede multe dintre problemele colective, în timp ce alții nu, se dovedește a fi una dintre enigmaticele științelor sociale. Altfel spus, prin plasarea încrederii în celălalt, faci primul pas spre a împărtăși cu ceilalți nu numai reguli, norme, ci și probleme, care își găsesc mult mai repede rezolvarea (Rothstein & Stolle, 2008, pp. 3–4).

Cel mai important mecanism generator de capital social este dat de interacțiunile sociale frecvente, de preferat ca urmare a apartenenței la asociații de voluntari. Mai exact, asociațiile și rețelele formale și informale generează capital social prin prisma efectelor socializatoare ale cooperării. Există însă o altă abordare asupra tezei de mai sus, care se referă la faptul că nu toate grupurile urmăresc un scop dezirabil din punct de vedere normativ. De fapt, multe asociații sunt create pentru a genera neîncredere, dând naștere unei culturi de segregare. Această distincție (asociații care generează capital social *versus* asociații care nu servesc acestui scop) este cea dintre *bridging* – crearea de punți între mai mulți indivizi cu caracteristici diferite și *bonding* – crearea de legături cu indivizi cu caracteristici similare (Rothstein & Stolle, 2008, pp. 5–6).

Pentru a se dezvolta, capitalul social trebuie să fie încorporat și pus în legătură cu contextul politic, dar și cu instituțiile politice formale și instituțiile juridice. Instituțiile și politicile guvernamentale creează, canalizează și influențează capitalul social (Rothstein & Stolle, 2008, p. 7).

Pentru a fi studiat, capitalul social poate fi abordat atât atitudinal, cât și instituțional-structural. Prima abordare are ca obiect de studiu relația dintre încrederea politică sau instituțională și încrederea generalizată. Cea de-a doua abordare generează trei probleme în relația instituții-capital social: **1.** atitudinile nu sunt corelate cu caracteristicile instituționale actuale – nu știm ce anume din caracteristicile instituționale generează sau deteriorează încrederea generalizată; **2.** întrucât în democrațiile avansate din punct de vedere industrial există o varietate de forme de încredere instituțională, devine problematică înglobarea acestora într-un tot unitar, cu o singură etichetă (încredere în guvern) – multe dintre studii identifică puține corelații sau chiar deloc între încrederea generalizată și încrederea în instituții politice, din cauză că se concentrează pe instituțiile politice în general, fără a aprofunda elementele specifice; **3.** mecanismul ambelor afirmații cauzale rămâne neclar, de la încredere generalizată la performanță instituțională sau la încredere în politicieni – nu știm cum a te încrede în oameni creează servicii de calitate pentru cetățeni și politicieni mai responsabili. Cu alte cuvinte, cetățenii cu un nivel al încrederii mai ridicat contactează oficialii guvernamentali mai des, determinând creșterea nivelului de implicare al acestora – sau, dimpotrivă, politicienii reflectă cultura încrederii sau a neîncrederii din societate (Rothstein & Stolle, 2008, pp. 8–10)?

Cea de-a doua abordare, cea instituțională, este centrată pe rolul statului, confundat de multe ori cu guvernul, ca sursă a capitalului social, încrederea în stat fiind definită și raportată exclusiv la guvern. Mai mult, nu este departajată încrederea în instituții din punct de vedere al părții reprezentative a sistemului politic (partide politice, parlament, ministere etc.) și încrederea în instituții din punct de vedere al părții care asigură implementarea politicilor publice (Rothstein & Stolle, 2008, p. 10). O altă abordare face diferența dintre încrederea pe verticală (cea în instituții publice) și cea pe orizontală (între indivizi). Ambele forme ale încrederii se întrepătrund, se influențează reciproc și, de cele mai multe ori, pot fi regăsite relații cauzale între ele: de exemplu, lipsa totală a încrederii cetățenilor în instituții duce la diminuarea încrederii dintre indivizi (Rothstein & Stolle, 2008, p. 11).

Încrederea este baza sistemului social, astfel că fără încrederea publică în viabilitatea, eficiența și legitimitatea banilor, legilor și a altor simboluri culturale, instituțiile sociale moderne s-ar dezintegra. Un semn că un sistem social este pe cale de a se schimba fundamental este pierderea generalizată a încrederii în bani, în legitimitatea conducerii și autorității politice, în instituțiile educaționale și religioase și, în cele din urmă, a încrederii interpersonale din viața cotidiană. Cu alte cuvinte, ne așteptăm să ne pierdem încrederea în ceilalți pe măsură ce încrederea acordată instituțiilor publice se erodează. Iar acest lucru evidențiază natura profund sociologică a încrederii, atât din punct de vedere al surselor acesteia, cât și din perspectiva funcțiilor manifestate în viața individului (Lewis & Weigert, 1985, p. 974).

Există trei semnificații ale conceptului de încredere: speranță, nădejde și încredere. Speranța este opusă resemnării, nădejdea opusă îndoielii, ambele fiind mai degrabă emoții, așteptări sau lipsa acestor așteptări, elemente pasive, detașate, contemplative, care nu presupun participare sau implicare activă, ci plasează responsabilitatea asupra sorții, destinului, și nu asupra unui individ responsabil (Sztompka, 2003, p. 25).

Încrederea este singura dintre cele trei care presupune decizie, implicare, responsabilitate și care depinde într-o foarte mare măsură de raționamentele și convingerile proprii. Reprezintă o strategie de gestionare a incertitudinii și a unui viitor necontrolabil, care ajută individul să se adapteze în fața unui mediu social complex, să maximizeze oportunitățile și să minimizeze riscurile. Având un anumit grad de încredere, anticipăm sau gestionăm un viitor necunoscut, incert, ne asumăm riscuri, încercăm să estimăm ceea ce va fi și ce decizii să luăm astfel încât să ne protejăm de evoluții negative (Sztompka, 2003, pp. 25–26).

Dincolo de dimensiuni, ipostaze, motive ale unei încrederi ridicate sau scăzute, remarcăm faptul că nivelul de încredere poate fi schimbat atât pe fondul unor situații punctuale, procesate cognitiv de indivizi, cât și sub influența unor factori externi, atunci când societatea eșuează în a prezenta încredere și poate da naștere unor comportamente individuale sau colective, printre care proteste, nemulțumiri în masă sau alte tipuri de comportamente la scală largă (Lewis & Weigert, 1985, p. 980).

Observăm că funcția primară a încrederii este mai degrabă sociologică decât psihologică, din moment ce indivizii nu ar putea să aibă încredere dacă nu ar exista relațiile sociale.

Nivelurile diferite de eficiență instituțională și corectitudine reprezintă în viziunea lui Stolle și Rohstein: **1.** stimuli de influențare a percepției individului cu privire la siguranța și securitatea proprie. Absența sau prezența fricii față de ceilalți va influența în mod evident credința că majoritatea oamenilor ar trebui să prezinte încredere; **2.** instrumente prin care individul distinge între cei cărora le este acordată responsabilitatea prezervării interesului public și restul societății. De exemplu, dacă cei în poziții de putere și responsabilitate nu pot fi de încredere, atunci majoritatea celorlalți în mod sigur nu prezintă încredere; **3.** factori de modelare a comportamentelor indivizilor în sensul respectării sau nu a unor valori. De exemplu, mesajul sistemelor corupte este că, pentru a obține ceea ce își dorește, individul trebuie să fie implicat în diferite forme de corupție, ceea ce nu permite apariția încrederii generalizate între indivizi; **4.** cauze ale unor experiențe pozitive sau negative în raport cu aceste instituții, atunci când individul interacționează cu reprezentanți ai acestora. Instituțiile corupte pot determina experimentarea discriminării și a nedreptății, care influențează negativ încrederea generalizată (Rohstein & Stolle, 2008, pp. 13–14).

Potrivit lui Simmel, regăsim în încredere un alt element psiho-social, numit credință, în baza căruia indivizii acționează mai degrabă pe o bază emoțională sau irațională, în contextul gestionat. Această credință caracterizează comportamentul

uman, pornește din sensul metafizic al relațiilor sociale și apare într-o manieră empirică, accidentală, fragmentată, în conștiința noastră, departe de motive reale, fundamentate ale încrederii. Un exemplu al manifestării credinței este deținerea banilor. Atunci când individul știe că se poate baza pe resursele financiare deținute, este mult mai încrezător în organizațiile socio-politice la care se raportează (Simmel, 1990, p. 179).

Rolul principal al încrederii este de a reduce complexitatea situațiilor sociale analizate de indivizi. Însă prezența sa în fiecare legătură socială particulară este problematică: soții, prietenii își pierd uneori încrederea unii în ceilalți; cetățenii își pierd încrederea în guvern, justiție, mass-media sau în sistemul monetar; pacienții și clienții își pun întrebarea dacă doctorii și avocații sunt de încredere. Această neîncredere poate avea un rol funcțional în relațiile interpersonale și instituționale complexe. Cu alte cuvinte, neîncrederea reduce și ea complexitatea prin faptul că impune un curs de acțiune bazat pe suspiciune, monitorizare și activarea stării de alertă. Dar nu pentru mult timp. În cele din urmă, locul suspiciunii este luat de cunoaștere sau realiniere, pentru ca actorii sociali să se bazeze din nou pe un tip de încredere și să poată funcționa în societate. Încrederea și neîncrederea pot fi funcționale, dar dinamica fiecăreia conduce la un sistem diferit de gestionare a acțiunilor: cel bazat pe solidaritate (încredere) sau cel care funcționează pe baza conflictului sau competiției (neîncredere) (Lewis & Weigert, 1985, p. 970).

Teoretic, încrederea nu ar trebui confundată cu legitimitatea, însă, când este adresată întrebarea dacă cetățenii au încredere în guvern, de exemplu, această întrebare privește fie legitimitatea (convingerea că guvernul are dreptul de a face ceva), fie performanța (convingerea conform căreia creșterea economică, bunăstarea socială sau alte bunuri economice sau sociale ar putea rezulta din practici sau politici particulare) (Barbalet, 2009).

Nivelul de încredere variază de la o persoană la alta și surprinde multe dintre dinamica sociale aflate în centrul sociologiei: încredere în membrii familiei, în colegii de muncă, în organizații, în străini, în anumite rase sau etnii, în persoane de un anumit sex, printre multe altele (Schilke, Reimann, & Cook, 2021, p. 247).

Modelul structural al încrederii conține trei entități sau elemente: actorul care își plasează încrederea, persoana asupra căreia plasează încrederea și obiectul încrederii – care se referă la domeniul sau activitatea în care este plasată încrederea. Dimensiunea încrederii poate varia de la particular la general, adică implică un cerc de persoane și entități, mai mare sau mai mic, în care actorii principali au încredere (Schilke, Reimann, & Cook, 2021, p. 247).

Majoritatea studiilor abordează conceptul ca variabilă dependentă, în timp ce consecințele sale sunt foarte puțin explorate. Din perspectiva celui care se încrede, încrederea poate fi exploatată, generând prejudicii emoționale sau chiar materiale. Din perspectiva celui care este ținta încrederii, aceasta poate fi nedorită, deoarece deseori vine cu obligația morală de reciprocitate (Lewis & Weigert, 1985, p. 968).

Ferdinand Tönnies identifică mai multe clase de norme, date de ordine, lege, moralitate și diverse tipuri de voință socială, în funcție de care sunt create regulile:

norme ale comunității, unanimitate, obiceiuri comune, convenții, legislație, opinie publică bazată pe interese comune. La baza acestor forme de organizare socială stă consensul, care presupune implicit atât încrederea reciprocă, cât și încrederea indivizilor, a comunității în sisteme, organizații, autorități, instituții. Normele expuse anterior sunt specifice unei societăți cu simț al moralității, iar respectarea lor poate fi dată atât de optimismul indivizilor conectați social, parte din rețele sociale binedefinite, cât și de frica acestora în fața nerespectării unor convenții sociale, impuse la nivelul comunității din care fac parte (Heberle, 1937, pp. 18–23).

Ideea solidarității sociale sau mai bine zis a societății de succes bazate pe consens agreat și asumat unanim de membrii săi este descrisă și de Émile Durkheim. În viziunea sociologului francez, societatea funcționează asemenea unui organism viu, cu diferite părți care se asigură de buna funcționare a întregului. Structura societății nu este dată, în viziunea sa, de suma acțiunilor și comportamentelor indivizilor care o formează, ci este definită distinct. Astfel, societatea are rolul de a influența, chiar constrânge indivizii, prin norme, fapte sociale, sentimente comune, curente sociale. Prea multă libertate, prea mult spațiu decizional afectează în mod negativ indivizii, în opinia lui Durkheim. Creează confuzie, incertitudine, când ar trebui să promoveze solidaritate socială, consens, valori și norme facil de promovat de către familie, religie, școală, locul de muncă. Conectați la normele sociale, oamenii ar trebui astfel să primească recunoașterea drepturilor, dar și a contribuției lor la acțiunile colective. Deconectarea oamenilor de societate duce la dezintegrarea normelor și a valorilor comune (Nickerson, 2023).

Astfel, pornind de la studiile și tezele de mai sus, putem observa că viziunea lui Durkheim ne invită nu doar să privim societatea ca pe o entitate distinctă, diferită de indivizii care o compun, ci și să abordăm relația societate-individ ca pe o măsură de reglare a ordinii și bunăstării sociale. O societate compusă din indivizi neîncrezători, pesimiști, lipsiți de credință, reprezintă o societate lipsită de norme, valori pozitive, în care excepțiile iau locul obiceiului, iar influența este dată de indivizi asupra societății, și nu invers. O societate cu valori mari de insecuritate reprezintă, de asemenea, o anomalie, o expresie a incertitudinii, riscurilor și fricilor resimțite și așteptate de indivizi.

Conform acestei viziuni, cu cât suntem mai neîncrezători, cu atât scade consensul social, capacitatea de a ne alinia comportamentul la reguli și norme agreate și definite de societate.

RISC, INCERTITUDINE ȘI ÎNCREDERE

Așa cum am remarcat anterior, încrederea socială este un concept complex, fără limite, puternic corelat cu toate aspectele vieții socioeconomice. O perspectivă din care acesta poate fi analizat sau chiar operaționalizat este prin intermediul unor trăsături precum: răspunsul în fața situațiilor incerte din viața socială, corelația cu riscul ca particularitate a societății moderne sau baza reprezentată de încredere

pentru comportamentul individual de asumare a riscului, influența puterii asupra încrederii sociale (Sztompka, 2003, p. 16, Mollering, 2001).

Deși încrederea în general este indispensabilă în relațiile sociale, întotdeauna implică un element inevitabil de risc și potențială îndoială care apar pentru a înțelege de ce o alternativă la încredere nu este mereu posibilă (Cook & Gerbasi, 2009, p. 219). Având rolul de a reduce complexitatea situațiilor sociale gestionate, nu putem spune că încrederea reduce și riscurile, ci, mai degrabă că, prin plasarea încrederii în altcineva, evităm sau minimizăm riscurile pe care ni le asumăm. Preferăm să avem încredere, decât să acționăm rațional și informat, mai ales când am avut succes procedând astfel, în situații anterioare (Lewis & Weigert, 1985, p. 968).

De ce nu acționăm mereu rațional și nu preferăm să analizăm atent riscurile și complexitatea situațiilor întâlnite? În primul rând pentru că nu avem timpul și resursele necesare pentru a estima rațional ce urmează să se întâmple și a controla efectele viitoare ale acestor evenimente. Nu avem mereu capacitatea de a pune la punct o strategie de colectare și procesare a informațiilor despre relațiile de cauzalitate, care să ne permită să facem predicții cu privire la probabilitatea, ridicată sau scăzută, a unor evenimente viitoare (Lewis & Weigert, 1985, p. 969).

Încrederea apare în contextul unei acțiuni umane, orientate spre viitor. Astfel, reprezintă o ipoteză suficient de sigură pentru a servi ca bază pentru un comportament practic. Deși uneori suntem siguri că prezicem corect viitorul, nu facem asta, ci mai degrabă evaluăm ceea ce se poate întâmpla în viitor, pornind de la cunoașterea avută în prezent, chiar dacă această cunoaștere nu este disponibilă și nu ne oferă imaginea completă dorită, ci oferă o înțelegere vagă, parțială, asupra situației cu care individul se confruntă (Sztompka, 2003, p. 17, Mollering, 2001).

Ajungem la concluzia că avem o încredere scăzută sau ridicată într-un anumit mediu, domeniu, în oameni, în mod intuitiv și într-un anumit context: atunci când suntem puși în fața unor decizii, în condiții de incertitudine și lipsă de control, atunci când ne ghidăm mai degrabă după probabilități estimate, decât după certitudini. Adăugăm acestui context factorul uman. Cele mai comune situații presupun alocarea încrederii în oameni, nu în obiecte, ci în acțiunile unor indivizi, în sisteme create de oameni sau situații influențate de aceștia. Asta pentru că suntem interconectați, funcționăm în cadrul unor rețele sociale ample și, de multe ori, ne bazăm fundamental pe ceilalți, înainte de a acționa sau pentru a acționa. Gradul de încredere proiectat în ceilalți depinde într-o foarte mare măsură de așteptările noastre față de acțiunile celorlalți, așteptări proiectate în funcție de datele pe care le deținem despre intențiile, motivațiile, obiectivele acestora – într-un sens mai larg, în funcție de convingeri, cunoaștere, amintiri și interpretări asupra experiențelor trecute. Provocarea principală în ceea ce privește încrederea investită în cei din jur este gestionarea incertitudinii și a riscului, elemente specifice condiției umane, omniprezente în sistemele și acțiunile sociale (Sztompka, 2003, pp. 19–24).

În anumite situații, avem încredere în acțiunile altora, chiar dacă nu știm toate detaliile despre implicațiile acestor acțiuni. De la un anumit punct, interpretările

noastre țin locul cunoașterii, iar conștientizarea noastră asupra necunoscutului și incertitudinii trece în plan secund (Mollering, 2001).

Gradul de siguranță avut în deciziile sau acțiunile celor din jur, cât și în cele proprii poate fi dependent de gradul de încredere. Altfel spus, de exemplu, avem o încredere mai mare în cei care ne apără țara dacă avem cunoștințe despre sistemul militar și dacă am avut experiențe pozitive cu reprezentanții acestuia. Un exemplu situat la polul opus este sistemul medical, despre care auzim de cele mai multe ori în mass-media: cazuri de pacienți nemulțumiți, erori medicale sau condițiile improprie din spitale. Fiind confrunțați cu astfel de informații și poate și cu experiențe negative, tindem să proiectăm o încredere scăzută (chiar inexistentă) în medici, asistente, tratamente, în orice are legătură cu sistemul medical (Sztompka, 2003, p. 17, Mollering, 2001). Din exemplele anterioare, înțelegem că plasăm încredere nu doar intuitiv, pe baza credințelor, ci și pornind de la cunoașterea acumulată asupra persoanelor, instituțiilor, organizațiilor socio-politice, respectiv de la experiențele avute în raport cu acestea.

Încrederea favorizează asumarea riscurilor, cooperarea, oferă acea stare de așteptare favorabilă în raport cu acțiunile și intențiile altora. Provocarea sau dificultatea majoră este de a răspunde la întrebarea dacă starea de așteptare în raport cu acțiunile și intențiile celorlalți este favorabilă sau nu. Altfel spus, dacă această încredere este mai degrabă irațională decât rațională, ne schimbă perspectiva dintr-una preventivă, temătoare, într-una neglijentă, în care viitorul este lăsat la mâna destinului (Mollering, 2001).

Experții și non-expertii au avut întotdeauna păreri și concluzii diferite asupra aceluiși risc. Diferența principală dintre cele două viziuni este dată de nivelul de cunoaștere: experții își fundamentează analizele pe statistici, date științifice, în timp ce non-expertii înlocuiesc această cunoaștere cu încrederea avută în cei responsabili cu gestionarea unor riscuri, indivizi sau instituții, organizații. Încrederea ține locul cunoașterii pentru non-experti și, de multe ori, influențează nu doar percepțiile, ci și acțiunile întreprinse pentru gestionarea riscurilor (Siegrist & Cvetkovich, 2000, p. 713).

O corelație încă disputată este raportul dintre o încredere instituțională ridicată și o societate civilă puternică (Siegrist & Cvetkovich, 2000, p. 713). De exemplu, prezența scăzută la vot în România este adesea considerată o consecință a lipsei de încredere atât în sistemul politic în sine, cât și a atitudinii generale pesimiste, a melancoliei civice, conform căreia, indiferent de lider, formațiune politică, lucrurile nu se vor schimba în România, ci vor continua pe aceeași direcție.

Încrederea reprezintă o condiție a interacțiunilor sociale, încurajează împărtășirea de informații, comunicarea deschisă și cultivă toleranța și autonomia. Are o valoare morală, presupune reciprocitate, obligație morală, este deci o calitate relațională, este un mijloc special de schimb social (Mollering, 2001). Cultura încrederii reprezintă un set de reguli (norme și valori) care stabilesc fluxul de încredere la nivelul unei societăți (acordare de atenție, demn de încredere, împărtășirea acelorași valori) și provin din experiențele trecute ale indivizilor cu instituțiile sociale. O cultură

a încrederii este influențată, mai mult decât de atitudinea și poziționarea față de riscuri și necunoscut, de: normele și obiceiurile sociale, stabilitatea ordinii sociale, modul de organizare socială, familiaritatea mediului, mecanismele de responsabilizare (Luhmann, 1979).

Odată cu apariția teoriei societății riscului, propusă de Ulrich Beck și Anthony Giddens, riscul capătă o semnificație socială majoră. Potrivit acestor autori, societatea a trecut de la modernizarea industrială, la etapa actuală, caracterizată de avansul tehnologic fără precedent, cu efecte atât asupra distribuției bunurilor, cât și asupra factorilor de risc. Cea mai importantă consecință a avansului tehnologic o reprezintă apariția unor dezastre cauzate de oameni, precum accidentul nuclear de la Cernobîl, care, spre deosebire de catastrofele naturale, pot fi evitate. Impactul ambelor tipuri de dezastre este amplificat sau diminuat de sistemele sociale, economice, politice și culturale. Teoria societății riscului susține faptul că scala și potențialul de producere a unor catastrofe este în creștere, în timp ce oamenii își pierd încrederea în capacitatea și abilitățile experților și oamenilor de știință de a prezice producerea lor, respectiv de a preveni apariția acestora (Baxter, 2020, pp. 305–306).

IDENTIFICAREA ȘI MĂSURAREA ÎNCREDERII ÎN ROMÂNIA POST-DECEMBRISTĂ: ANALIZĂ CALITATIVĂ A DATELOR SECUNDARE

Pentru a aprofunda tema, am ales să analizez calitativ datele regăsite în spațiul public, provenite din studii și sondaje publice asupra încrederii plasate de subiecți din România asupra celorlalți, asupra instituțiilor publice, organizațiilor, altor sisteme și medii din România. Am ales să cuprind în analiză sondaje referitoare la încredere realizate din 2011 până în prezent, pentru a asigura o bază extensivă de răspunsuri provenite de la subiecți din România, reprezentative la nivel național. Am ales sondaje realizate de-a lungul mai multor ani de aceleași companii de sondare a opiniei publice, pentru a surprinde cât mai multe variații și ipostaze ale termenului studiat, dar și pentru a putea realiza comparații între datele obținute, folosind aproximativ aceleași eșantioane și același mod de culegere a acestora.

Întrebarea principală în studierea încrederii la nivelul unei societăți este următoarea: „Care sunt efectele macrosociale ale unei scăderi a încrederii în indivizi sau în instituții? Rezultatele sondajelor ne arată că încrederea în indivizi a scăzut sau că frica și riscul au crescut?” (Cook & Gerbasi, 2009, p. 236).

Dincolo de relația dintre încredere și risc, prin aplicarea unor chestionare în cadrul unor sondaje de opinie sunt vizate și alte obiective, precum: trenduri în timp, comparații între țări din punct de vedere al încrederii, corelații și asocieri (Schilke, Reimann, & Cook, 2021).

De unde vin diferențele în ceea ce privește încrederea oamenilor în entități sau în ceilalți? Din experiențele primare ale vieții, dar și în urma procesului de socializare, a conectării sociale, ceea ce generează un nivel general al așteptărilor cu privire la atribuirea calității de a fi de încredere. Cu alte cuvinte, oamenii învață în ce măsură ceilalți în urma conectării sociale sunt de încredere. Un alt răspuns se referă la

componenta biologică, adică influențele genetice care predispun individul la anumite niveluri de încredere generalizată (Schilke, Reimann, & Cook, 2021, p. 243).

Dincolo de diferențele între nivelurile de încredere ale indivizilor și de modul în care se formează și deformează încrederea, sondajele analizate în continuare redau și tendințele sociale la capitolul încredere, relevând anumite caracteristici ale relației de încredere dintre individ și societate, focalizându-se pe dimensiunea sociologică a conceptului central al lucrării de față.

ÎNCREDERE LIMITATĂ: ÎN CINE ȘI DE CE?

Vom începe prin a analiza rezultatele câtorva sondaje din perspectiva încrederii în profesii, funcții, instituții sociale sau instituții ale statului. Astfel, potrivit studiului intitulat Atlasul Valorilor Românilor (2021), care analizează nivelul încrederii în ultimii 30 de ani, încrederea celor chestionați în partidele politice nu a fost niciodată ridicată. La sfârșitul anilor 1990, aceasta varia de la 10% la 20%, în funcție de contextul politico-economic în care fuseseră culese datele. În aceeași perioadă, a fost remarcată o variație similară sau chiar mai mare pentru nivelul de încredere al respondenților în Parlament sau Guvern (între 15% și 25%). Oscilații mai mari au fost remarcate în cazul Președinției, dată fiind asocierea, chiar confundarea funcției cu individul aflat în acest rol (între 20 și 50%) (Sociu, 2021).

Conform unui sondaj realizat în 2016 de IRES, în topul categoriilor profesionale de încredere respondenții plasează preoții, pompierii, medicii chirurgi, sportivii, iar la polul opus parlamentarii, politicienii, miniștrii, consilierii locali. Biserica, sistemul medical din România, cel educațional, Banca Națională prezintă o încredere ridicată, iar partidele politice, Parlamentul, Guvernul, Administrația Publică prezintă un nivel scăzut de încredere. Remarcăm o asemănare între încrederea proiectată în persoane și cea în instituțiile din care fac parte aceste persoane (politicieni – partide politice, preoți – biserică), ceea ce confirmă faptul că respondenții au luat în considerare aceleași caracteristici pentru itemi diferiți (de exemplu, încrederea în anumite categorii profesionale, respectiv în anumite instituții). Încrederea se relevă aici drept un concept difuz, care se confundă și se suprapune cu experiențe, percepții, asocieri foarte bine corelate cu viața personală și profesională a fiecăruia dintre noi, devine o expresie a unui contract social, a unui angajament, a relației celor chestionați cu persoanele analizate (IRES, 2016).

Comparând rezultatele sondajelor analizate de Atlasul Valorilor cu cele ale sondajului IRES, menționate anterior, observăm aceeași constantă a lipsei de încredere în partide, politicieni, instituții politice. De ce subiecții au o încredere scăzută în instituțiile statului? Un prim răspuns, care explică nivelul scăzut de încredere plasat de aceștia în instituții, persoane, profesii, sisteme, ar fi faptul că prin încredere sau neîncredere, respondenții înțeleg și asociază difuz neîncrederea cu toate problemele resimțite de ei, cu așteptările, convingerile și dezamăgirile lor. Altfel spus, un nivel scăzut de încredere poate veni dintr-o percepție negativă a indivizilor asupra unor figuri publice sau instituții sau chiar din experiențe negative

anterioare cu sistemul politic, medical, cu administrația publică centrală sau locală. Totuși, sunt situații în care această încredere (mică sau mare) poate fi o expresie a optimismului sau pesimismului specific indivizilor chestionați, a așteptărilor (îndeplinite sau nu) ale acestora.

Însă care sunt cauzele variațiilor încrederii surprinse mai sus? Ce ascunde această variație? Un prim răspuns care poate explica diferitele oscilații ale încrederii proiectate de respondenți în instituții, poate fi combinația dintre un stat cu o capacitate administrativă scăzută și o democrație imperfectă, cum ar fi cea din România.

Conform lui Stolle și Rohstein, alte surse ale variațiilor încrederii generalizate pot fi sistemul juridic și ramurile administrative responsabile cu implementarea politicilor publice. La polul opus se regăsesc instituțiile reprezentative din stat (legislativul, executivul). De ce există această diferență între încrederea plasată în sistemul juridic și cea în instituții reprezentative? Ne încredem în funcționarii publici, poliție, judecători, serviciile de asistență socială pentru că aplică principiul egalității, cât și pentru imparțialitatea lor, în timp ce neîncrederea în instituțiile dominate de politicieni este bazată pe partizanat. Spre deosebire de instituțiile politice, tribunalele, poliția și alte instituții juridice au o sarcină specială – descoperirea și pedepsirea celor care nu respectă legea. Astfel, apreciem mai mult eficiența și corectitudinea instituțiilor de aplicare a legii care acționează în situații cunoscute, față de efectele difuze ale activității politicienilor, pe care nu le resimțim direct și imediat (Rothstein & Stolle, 2008, pp. 10–12).

Raportându-ne la definițiile surprinse în debutul acestei lucrări, putem interpreta încrederea scăzută a respondenților în politicieni și instituții publice drept o lipsă a credinței în acțiunile și intențiile celor asupra cărora este proiectată neîncrederea, o lipsă de speranță în evoluții viitoare favorabile, în așteptarea unor schimbări pozitive. Compararea de mai sus ne mai arată și că încrederea scăzută este prevalentă în spațiul cultural românesc post-decembrist, este prezentă la nivelul întregii societăți și durează de decenii, tendința fiind de a se menține în același registru negativ și în următoarea perioadă.

Alte explicații ale unui nivel general scăzut de încredere în clasa politică pot fi de ordin emoțional, definind indivizii care au investit resurse emoționale, optimism, dar cărora le-a fost trădată încrederea, în momente-cheie (de exemplu, prin decizii controversate, tergiversate, din care au dedus cel mai probabil că nu se pot baza pe figurile politice analizate și că siguranța proprie și a familiei nu poate fi plasată în responsabilitatea acestora). Această încredere scăzută poate fi și expresia aceluiași nivel de încredere avut în întregul sistem politic, respectiv o posibilă cauză a pierderii încrederii și în ceilalți, pe măsură ce persistă sentimentul general de neîncredere. Nu în ultimul rând, o încredere scăzută arată o societate civilă slabă, care sub influența unor factori individuali sau situaționali este și va fi reticentă în a-și schimba perspectiva asupra celorlalți și nu este și nu va fi dispusă să își asume riscuri suplimentare în interacțiunile cu mediul politic și / sau instituțional.

Alte percepții care, cel mai probabil, contribuie la lipsa de încredere a subiecților în statul român au fost colectate de la cei care spun că se confruntă cu o

corupție insuportabilă (87%), că cei bogați nu s-au îmbogățit prin muncă (76%), că statul român nu este capabil să asigure reguli de competiție corecte (68%), că sistemul de justiție nu face dreptate cu adevărat (68%), că respondenții nu se simt egali în fața legii (60%) (IRES, 2016).

Un nivel scăzut de încredere pare să fie acordat instituțiilor statului și din cauza asocierilor cu fenomene aflate în atenția opiniei publice: corupția, nepotismul, lipsa transparenței, lipsa rezultatelor așteptate, care au primat în fața datoriei morale a alesului față de cei care l-au votat sau față de cei pe care acesta îi reprezintă.

Conform lui Stolle și Rothstein, motivele pentru care practicile corupte și ineficiente din ramurile administrative ale statului influențează predilecția oamenilor de a (nu) se încrede în societate nu sunt ușor de identificat. Ar putea fi vorba despre presupunerea că, în societățile unde cetățenii nu au încredere în poliție sau sistemul juridic, apare o formă de compensare prin creșterea nivelului de încredere a indiviziiilor în rețelele informale. Însă, în acest caz, discutăm despre încredere particulară și nu despre încredere la modul general (Rothstein & Stolle, 2008, p. 11).

Aceiași autori spun că un sistem corupt, nedrept, are efecte direct proporționale cu nivelul capitalului social existent în societate, în special atunci când este măsurat ca încredere la modul general. Argumentul autorilor în susținerea acestei afirmații este următorul: instituțiile de aplicare a legii au un scop particular, acela de a identifica și pedepsi indivizii care încalcă contractele, oferă și primesc mită, se angajează în acțiuni clientelare, înșală sau fură și, prin urmare, nu prezintă încredere. Dacă indivizii consideră că aceste instituții își fac treaba eficient, corect, atunci au motiv să creadă că probabilitatea ca cei cu comportamente înșelătoare să scape este una destul de mică. Cu alte cuvinte, în această situație, oamenii decid că majoritatea semenilor sunt demni de încredere (Rothstein & Stolle, 2008, p. 12). Atunci când sunt analizate diferențele sau variațiile de încredere plasate în ceilalți (în oameni, instituții), trebuie luate în calcul și acțiunile celor în care este plasată încrederea sau neîncrederea: polițiștii, angajații serviciilor de asistență socială, judecătorii, învățătorii sau profesorii. Cu alte cuvinte, comportamentele lor funcționează ca semnale puternice pentru standardul etic al societății din care fac parte, consecința cea mai frecventă fiind pierderea încrederii oamenilor în ei, în cazul unor comportamente imorale. Fiind mult mai ușor de pierdut decât de generat, încrederea reprezintă un atribut esențial al interacțiunilor sociale (Rothstein & Stolle, 2008, p. 13).

De ce respondenții acestor sondaje au o încredere generală scăzută în figurile politice? Posibil din cauza asocierii cu sistemul politic, cu un partid anume sau pornind de la percepția conform căreia nu poți avea încredere în oamenii afiliați politic sau în cei care migrează de la un partid la altul. Analizăm, alături de celelalte dimensiuni de mai sus, și lipsa de încredere a respondenților în ceilalți. Peste 75% dintre aceștia afirmă că nu pot avea încredere în oameni și că sunt prevăzători și precauți în relațiile interpersonale. Deși suntem ființe sociale și obișnuiți să trăim în comunități, nu ne încredem total în oamenii din jur, ci ori suntem foarte selectivi cu apropiații, ori alegem să ne încredem în rude și mai deloc în ceilalți (Sociu, 2021). Din nou, această lipsă de încredere o putem pune pe

seama mecanismelor de acțiune sau socializării din comunism a unei părți a populației, ale cărei efecte sunt vizibile și astăzi, când valorile tradiționale se mențin, chiar dacă sistemul politic s-a schimbat. Încă există, în rândul românilor, o predispoziție pentru tradiționalism, comportamente preventive, siguranță, astfel de alegeri fiind generate de frică, neasumarea riscurilor și dificultatea de gestionare a situațiilor incerte, nedefinite.

Alte explicații ale neîncrederii plasate în ceilalți pornesc de la aspectele teoretice din prima parte a lucrării: inexistența acelei obligații morale, dar și inexistența acelei dispoziții optimiste, prin care subiecții se încred în acțiunile celor din jur. Aceștia nu au convingerea implicită a calității benigne a acțiunilor celorlalți și sunt mai degrabă individualiști decât membri ai unor rețele sociale puternice.

Am asistat în ultimii 30 de ani la o criză a încrederii la nivelul societății românești. Cum a funcționat societatea românească în aceste condiții? Criza de încredere nu a fost una permanentă, ci a oscilat pe măsură ce au apărut momente electorale, figuri politice noi, schimbări în administrație ce induceau speranță într-un viitor mai bun (Sociu, 2021). Ulterior, încrederea a fost înlocuită treptat cu pasivitatea, uneori transformată în reacții în masă ale populației (proteste de mare amploare). Deși substratul cultural și mentalitatea moștenită din comunism ne-au îndemnat să nu avem încredere, să nu reacționăm, să nu ieșim în evidență, pe alocuri, cei întrebați nu doar că s-au declarat preocupați de direcția greșită în care merge statul român, ci au și amendat această evoluție negativă, fiind tot mai conștienți de probleme sistemice precum corupția sau incompetența unor responsabili de a asigura bunăstarea societății.

Criza de încredere la nivelul societății românești actuale, așa cum reiese ea din sondajele de opinie citate, se referă la lipsa credinței generale, la lipsa unei stări de spirit pozitive, desprinse din relațiile sociale dintre indivizi, la o tendință atitudinală a acestora de a nu se încrede în ceilalți. Concret, această criză poate fi definită drept o așteptare generalizată a societății românești a unor evoluții negative, a unor probleme și pericole, în care oamenii simt că nu se pot baza pe afirmațiile și promisiunile celorlalți – atât apropiați, cât și reprezentanți ai unor instituții, organizații, autorități. Nu se bazează pe vreo înțelegere mutuală sau contract social de încredere reciprocă, ci, din contră, este o expresie a unei încrederi trădate în mod repetat, iremediabil afectate (Cook & Gerbasi, 2009).

Descoperim prin intermediul modului în care respondenții și-au plasat încrederea trăsături specifice societății românești, doritoare de a se îndepărta de comunism și de lipsurile resimțite în perioada regimului totalitar. Respondenții au asociat deseori figurile politice sau partidele cu reminiscențe ale comunismului, de unde și lipsa de încredere în aceste elemente, iar biserica a reprezentat un refugiu în momente critice. Astfel de asocieri au rămas constante în ultimii ani, biserica regăsindu-se în topul încrederii subiecților. Putem explica diferența dintre nivelul ridicat de încredere plasat în biserică și cel scăzut acordat partidelor și mediului politic, într-o primă etapă, prin intermediul dimensiunii încrederii regăsite în cei în care este depozitată încrederea sau neîncrederea. Altfel spus, ambele evaluări

(asupra bisericii, asupra partidelor) sunt influențate de o anumită relaționare: între indivizi, respectiv între indivizi și societate, regăsindu-se mai mult sau mai puțin în una din categoriile cognitivă, emoțională, comportamentală.

Încrederea în biserică este un produs al tipurilor de interacțiune dintre indivizi și societate. Prin intermediul bisericii, ne refacem legăturile, speranța în ceilalți, optimismul, iar în cazul unei încrederi trădate în sisteme sau figuri politice, ne găsim refugiul în biserică, în divinitate, pe care ne bazăm mai mult decât pe figurile politice analizate. Încrederea în biserică provine mai degrabă din acele convingeri moștenite și formate, ca rezultat al socializării, prin intermediul căreia s-au transmis așteptările pozitive în raport cu instituția bisericii și divinitatea. Plasăm încredere în biserică mai degrabă emoțional, decât rațional și avem un sentiment pozitiv asociat cu această instituție, pe care, de multe ori, nu ne propunem să îl explicăm sau justificăm, ci îl luăm ca atare. Astfel, mai degrabă vorbim de speranță și nădejde în biserică, în locul termenului de încredere, care implică într-o mai mare măsură raționalul, responsabilitatea și decizia asumată.

Mai mult, putem regăsi și în neîncrederea în partide o reacție emoțională, pornită posibil din abuzuri de putere sau din alte acțiuni care stârnesc reacții negative la nivel individual, dar și colectiv.

La începutul anului 2020, într-un context în care populația se confrunta deja cu incapacitatea decizională generată de problemele interne ale statului român, dintre care o vulnerabilitate intens criticată era situația deplorabilă a sistemului medical român (tradusă prin lipsa medicilor, condițiile improprii din spitale, lipsa investițiilor în echipamente), apar primele referiri la o pandemie. Primele luni ale pandemiei, în România, sunt caracterizate de frică, neputință, un sentiment general de lipsă de control asupra situației, generate de noutatea evoluțiilor și mediatizarea continuă a acestora. În acest context complicat, în care anxietatea generală creștea pe zi ce trece, apar primele referiri la vaccinurile împotriva virusului COVID-19. Deși rata mortalității cauzate de virus era în creștere în România, o mare parte din populație era reticentă în privința vaccinării. Concluzia aceasta o desprindem din analiza unui sondaj aplicat la nivel național, în cadrul căruia doar 30% dintre respondenți spuneau că s-ar vaccina, iar 30% declarau că s-au vaccinat, deși jumătate din cei întrebați își mențineau îngrijorarea asupra evoluției pandemiei.

Tot jumătate din participanți considerau politicul și instituțiile publice vinovate pentru numărul mare de infectări cu virusul, iar 70% dintre aceștia spuneau că nu ar fi de acord cu o carantină generală (IRES, 2020).

Altfel spus, deși îngrijorați peste măsură, subiecții par să nu aibă încredere suficientă în vaccinul împotriva virusului COVID-19 și plasează vina și responsabilitatea pandemiei în exterior, asupra autorității și factorului politic. Lipsa de încredere vine de această dată pe un fond major de teamă în fața efectelor secundare, o neîncredere în eficiența vaccinurilor, dar și neîncredere în competența celor responsabili de a limita efectele și propagarea virusului (IPSOS, 2020).

Neîncrederea în vaccinare poate fi explicată, apelând la teoriile încrederii, drept o expresie a unei așteptări generale pesimiste atât cu privire la evoluția

pandemiei, cât și la răspunsul și strategia autorităților românești de gestionare a acesteia. Putem evalua că au contat în plasarea neîncrederii în vaccinare inclusiv atributele individuale ale subiecților: gen, educație, ocupație, emoțiile negative dezvoltate față de fenomenul pandemic, dar și relațiile sociale deficitare între indivizi și între indivizi și sisteme, în care aceștia nu se simt în siguranță în raport cu acțiunile așteptate din partea celorlalți. Decizia de a nu se vaccina poate proveni și din egoism, respectiv necunoaștere sau din lipsă de solidaritate față de ceilalți.

România merge într-o direcție greșită este o afirmație cu care au fost de acord aproape întotdeauna cei întrebați, indiferent de titlul sondajului, anul realizării și culoarea politică a momentului. De exemplu, în cadrul unui sondaj aplicat de IRES în ianuarie 2016, aproximativ 65% din cei întrebați afirmă că direcția în care merge statul român este una greșită. Aproape jumătate dintre aceștia se declarau foarte puțin mulțumiți de felul în care trăiesc și vedeau viitorul cu pesimism (36%). Un procent de 60% afirmă că nu există o persoană publică în România în care să aibă foarte mare încredere, în afara familiei și a prietenilor (IRES, 2022).

Aproape 40% dintre subiecți spuneau că au avut încredere în România, însă țara i-a dezamăgit, iar puțin peste 40% afirmă că au avut și au încă această încredere. Această variație a încrederii ne arată pe de o parte un segment de persoane care își mențin optimismul, dar și o altă categorie care resimte o puternică dezamăgire față de ceea ce le-a oferit România (IRES, 2016). Balanța pare să încline, cantitativ, către cei care au avut încredere, dar nu mai au și în prezent. Când și de ce se dezechilibrează această balanță către mai multă neîncredere decât încredere? Cel mai probabil, sub acțiunea unor factori externi, dar și a unora interni, ne schimbăm perspectiva și odată cu ea și nivelul de încredere în persoanele din jur și în cei care ne conduc sau ne reprezintă. Prin factori externi înțelegem, de exemplu, ciclurile electorale, evoluția unor evenimente cu impact național sau internațional, mediatizarea excesivă sau constantă a unor fenomene cu efecte negative asupra nivelului de trai. În schimb, factorii interni înglobează reacțiile individuale la ceea ce se întâmplă în mediul, comunitatea, societatea în care trăim.

Când? Atunci când așteptările individuale și colective în privința acțiunilor și intențiilor celorlalți sunt pesimiste, când viitorul anticipat este mai degrabă nesigur, negativ, decât favorabil, în special când dispare sentimentul de control, cel care ne îndeamnă să ne bazăm pe ceilalți, respectiv se activează întreaga grilă de factori situaționali, comportamentali, emoționali care ne scad apetitul pentru a spera la rezultatele așteptate, la evoluții mai bune, la promisiuni îndeplinite. Dificil de cuantificat care din factorii de mai sus au o pondere mai mare în a influența nivelul ridicat de neîncredere al celor întrebați, însă este certă dimensiunea sociologică prezentă în identificarea așteptărilor cu privire la România, prin definirea relațiilor sociale, respectiv a situației, a sistemului sau sistemelor în care este plasată încrederea.

Cum? Devine din ce în ce mai clar că respondenții chestionați pentru sondajele analizate folosesc preponderent componenta emoțională, dar și comportamentală atunci când plasează un anumit nivel de încredere în indivizi sau sisteme, dacă analizăm afirmația surprinsă în sondajul de mai sus, în care subiecții spun că au

avut încredere în România, dar țara i-a dezamăgit. Altfel spus, pe baza unor experiențe trecute, dar și a sentimentelor și percepțiilor, avute în aceste contexte, subiecții spun că încrederea le-a fost trădată, nefiind dispuși să o ia de la capăt, ci mai degrabă sunt convinși că nu ar trebui să se aștepte la rezultate pozitive, ci la dezamăgiri.

Surprinzător sau nu, aproape o treime din cei întrebați spun că nu au încredere în prietenii apropiați, vecini sau colegii de serviciu. Mai mult de jumătate cred că România nu poate asigura viitorul copiilor, că România nu își apără cetățenii, iar aproximativ 70% afirmă că românii, în egală măsură cu politicienii, sunt vinovați pentru ceea ce se întâmplă în România. La fel ca în cazul altor întrebări adresate, balanța înclină în favoarea celor care nu au încredere în statul român, de unde și plasarea responsabilității și vinei în politicieni, în Celălalt, pentru direcția greșită în care merge România (IRES, 2016).

Analizând sondajele anterioare, remarcăm că există o lipsă generală de încredere a respondenților în statul român, în capacitatea acestuia de a asigura bunăstarea vieții populației. Dezamăgirea, pesimismul, lipsa încrederii în apropiați, dar și în societate și guvernanți sunt trăsăturile de bază ale crizei încrederii, vizibile la majoritatea respondenților.

Sondajele evidențiază faptul că relațiile sociale sunt deficitare, respectiv că ordinea socială este bazată mai degrabă pe suspiciune și neîncredere, la nivel interpersonal, valabil și în ceea ce privește încrederea pe verticală. Neîncrederea în România este reflectată și în cea avută în ceilalți, ceea ce confirmă elementele teoretice din prima parte a lucrării. Neîncrederea resimțită de o bună parte din cei chestionați relevă o stare permanentă de alertă în fața unor pericole, probleme așteptate, probabil alimentată și de formulările recurente regăsite în discursurile publice – inclusiv cele ale președintelui României, Klaus Iohannis, discursuri care debutează adesea cu expresia „urmăresc cu atenție și îngrijorare”.

ÎNCREDERE RIDICATĂ: ÎN CINE ȘI DE CE? CORELAȚII ALE ÎNCREDERII

Pe de altă parte, cei chestionați au menținut o încredere ridicată în armată, biserică și sistemul educațional (Sociu, 2021). Cum putem explica această tendință, care s-a menținut, în ciuda schimbărilor politice, economice și sociale ce au avut loc în România, mai bine de trei decenii? O primă explicație o putem regăsi în mentalul colectiv al societății post-comuniste – unul tradițional, care își pune speranțele în divinitate, crede cu tărie în stabilitatea și verticalitatea sistemului militar și are așteptări de la profesori, educatori, formatori, în vederea unui viitor mai bun pentru ei, dar și pentru familiile lor.

Credință, speranță, nădejde sau încredere? Încrederea ridicată în biserică, armată, sistem educațional, surprinsă mai sus, vine, cel mai probabil, dintr-o combinație a primelor trei dimensiuni, care pune accentul pe emoții, pasivitate, nu pe implicare totală; care presupune plasarea responsabilității în factorul divin, nu în sarcina proprie sau a altcuiva. Cauzele încrederii ridicate sunt plasate astfel

mai degrabă în sfera iraționalului, a destinului, provin din convingeri personale sau colective, fiind specifice unei stări de spirit de moment sau cultivate îndelung, moștenite de la generațiile anterioare.

Astfel, potrivit sondajelor realizate de IRES (2016 *versus* 2015), la capitolul încredere în instituții executive, primele trei poziții sunt ocupate de Pompieri (aproximativ 80% în 2016, față de 75% în 2015), Armată (76% în 2016, față de 75%) și Jandarmerie (72% în 2016, față de 65%). Toate instituțiile din acest top se află pe un trend descendent al încrederii. Conform celor două sondaje, în ceea ce privește instituțiile sociale și private, biserica se află pe primul loc al încrederii (58% în 2016, față de 56%), urmată de universități (44% în 2016 *versus* 43%) și presă (36,6% în 2016 față de 35,7%). Remarcăm o ușoară scădere sau mai degrabă stagnare a încrederii în aceste instituții (IRES, 2016).

Potrivit unor sondaje realizat în ultimii patru ani, biserica și armata sunt instituțiile în care subiecții au cea mai mare încredere, pe ultimele locuri regăsindu-se mass-media, guvernul, președinția, parlamentul (LARICS, 2020, INSCOP, 2021, CURS, 2022). Încrederea ridicată în biserică s-a menținut și în perioada pandemiei, pe același nivel cu încrederea în Jandarmerie sau în Comitetul Național pentru Situații de Urgență (IRES, 2020).

Instituțiile internaționale, precum NATO, ONU, UE, sunt cele mai de încredere în opinia celor întrebați, cu valori situate în jur de 50% din preferințele respondenților, atât în 2016, cât și în 2015 (IRES, 2016).

Din nou, încrederea este plasată în aceste instituții prin raportare preponderent la dimensiunea emoțională a deciziei, decât la cea rațională. De această dată, subiecții privesc instituțiile internaționale, în special UE, drept un mijloc de salvare, de evoluție, modernizare, poate chiar de reformare a statului român (cei întrebați privesc prin intermediul UE spre un viitor mai bun al copiilor, o creștere a nivelului de trai, speranța unei vieți mai bune a familiei).

Instituțiile internaționale s-au bucurat întotdeauna de încredere ridicată din partea celor întrebați, fie că vorbim de Atlasul Valorilor sau de sondajele realizate în ultimii ani (cele din 2015 și 2016, unde NATO, ONU, UE sunt de încredere pentru aproximativ jumătate din cei întrebați). În 2022, potrivit Eurobarometrului, în lunile iunie–iulie, aproximativ 67% dintre subiecți se declarau optimiști cu privire la viitorul UE, o tendință în creștere cu 8% față de valorile sondajului aplicat la începutul anului 2022, înainte de invazia rusă din Ucraina. Alte creșteri se înregistrează cu privire la percepțiile respondenților referitoare la: imaginea UE (de la 41% în ianuarie 2022 la 47% în iunie 2022), încrederea avută în UE (de la 49% la 54%). Dincolo de percepțiile respondenților asupra capacității UE de a gestiona efectele conflictului militar din Ucraina, aceștia sprijină sancțiunile economice impuse de Uniune guvernului rus (69%), iar majoritatea (61%) se declară mulțumită de răspunsul european în fața agresiunii ruse (Comisia Europeană, 2022).

În exemplul anterior, invazia rusă din Ucraina crește nivelul de încredere al celor întrebați în UE și în ceea ce privește mecanismul de răspuns al Uniunii în fața Rusiei. De ce? Posibil pentru că acțiunile UE sunt în total acord cu perspectiva majorității

respondenților asupra conflictului militar și, dată fiind proximitatea geografică a conflictului, apartenența la UE și NATO reprezintă pentru români un sprijin, un avantaj fără de care statul român nu ar fi putut evita implicarea directă în conflict.

O corelație a încrederii cu atributele individuale: gen, educație, ocupație, respectiv cu așteptări pesimiste asupra viitorului, incertitudinea contextului social regăsim în cazul vaccinurilor împotriva virusului COVID-19. Deși o treime din cei chestionați în februarie 2022 spun că pandemia de COVID-19 a adus multe schimbări în rău în viața lor, peste 40% declară că nu s-au vaccinat, motivele invocate fiind în primul rând lipsa de încredere în aceste vaccinuri, urmat de faptul că nu au avut nevoie de acest vaccin, frica de reacții adverse, contraindicații medicale sau pur și simplu lipsa dorinței de vaccinare (IRES, 2022).

Putem asocia lipsa de încredere în vaccinuri – deși în presa din România au fost numeroase campanii de promovare a vaccinării, oficiali, lideri informali fiind implicați în aceste campanii – cu o cultură a neîncrederii, resimțită major în perioade de criză, precum cea a pandemiei. Deși problemele și îngrijorările generate de efectele pandemiei au fost multiple, pe toate planurile, cel mai probabil a lipsit încrederea în sistemul medical, în vaccinuri în general, în sistemul politic, de guvernământ, ceea ce a generat un răspuns neașteptat, un număr mult prea mic de oameni doritori să se vaccineze în fața unui pericol global.

Însă cultura neîncrederii a reprezentat, mai întâi de toate, un cumul al raportării indivizilor și colectivității la întregul fenomen reprezentat de pandemie. Acest cumul de dimensiuni aflate în spatele culturii neîncrederii cuprinde, cel mai probabil, reacțiile cognitive, comportamentale, emoționale, trăsăturile individuale (gen, educație, ocupație), atitudinea în fața riscului și a incertitudinii, perspectiva optimistă sau pesimistă asupra viitorului, relațiile sociale, contextul social sau lipsa de familiaritate cu fenomenul gestionat.

Într-un alt sondaj realizat de IRES în iunie 2020, 60% din cei întrebați afirmau că virusul COVID-19 reprezintă o amenințare pentru România. Aproximativ 54% declarau că erau foarte sau destul de îngrijorați raportat la evoluția numărului de cazuri de COVID-19 și 40% se temeau de infectarea cu acest virus. Puțini sunt cei care credeau că autoritățile române au informat corect populația cu privire la această pandemie și foarte mulți cei care spuneau că autoritățile mai degrabă au ascuns informații (29% față de 68%). Un procent ridicat (aproximativ 56%) credea că a fost exagerată gravitatea pandemiei (IRES, 2020).

În sondajul anterior, lipsa de încredere în autorități persistă și este vizibilă prin asocierea sau confundarea acestora cu o implicare eronată a autorităților în gestionarea pandemiei, care fie exagerează gravitatea acestora, fie ascund informațiile reale în fața populației. Nemulțumirile la adresa autorităților și neîncrederea în implicarea liderilor perpetuează opinii și percepții negative, care, deși pornesc din experiențe sau situații singulare, se extind la adresa întregului sistem. În situația pandemiei, în ciuda fricilor și îngrijorărilor în creștere ale populației, neîncrederea în guvernanți a rămas una ridicată, existând acum, mai mult ca niciodată, o criză de încredere care a alimentat formarea unor comportamente anti-vaccinare.

Într-un alt sondaj derulat la finalul anului 2022, jumătate din cei întrebați se declarau pesimiști referitor la anul 2023. Cei mai mulți dintre aceștia spuneau că 2023 nu va fi mai bun nici la nivel personal, dar nici pentru România. Din nou, neîncrederea pare că stă la baza acestui pesimism al subiecților, vizibil în aproape toate sondajele care conțin întrebări cu privire la direcția în care se îndreaptă statul român și în guvernanți. Pericolul războiului este reprezentat ambivalent – 56% din cei întrebați spuneau că România nu se afla în pericol de a fi atacată de Rusia, iar 43% credeau opusul (IRES, 2022). De această dată, pesimismul respondenților relevă o tendință suprapusă cu lipsa de încredere, dar și cu percepțiile existente asupra pericolului războiului.

Sondajele realizate de-a lungul timpului asupra percepțiilor participanților cu privire la riscurile cu care se confruntă la nivel individual au relevat frici, îngrijorări, dar și neîncrederea acestora în fața unor evenimente sau experiențe. Cea mai recentă ediție a Barometrului privind percepția riscului din anul 2021 arată că respondenții au ca principală temere criza economică, pe fondul pandemiei (UNSAIR-IRES, 2021). Drept urmare, putem spune că neîncrederea românilor în ceilalți a fost plasată mai degrabă asupra mediului extern, decât asupra capacităților individuale.

Sondajele realizate în anii 2011, 2013 și 2015 asupra reprezentărilor riscurilor surprind nesiguranțe constante privind locul de muncă, posibilitatea realizării unui trai decent, evoluții viitoare îngrijorătoare în plan economic sau din punct de vedere al sănătății. În topul riscurilor considerate prioritare, evaluate drept foarte probabile, se numără: corupția, scăderea veniturilor, inflația (peste 80%), migrația forței de muncă în alte țări (77%), tulburările sociale (75%), traficul de droguri (72%), intrarea în incapacitate de plată (55%). Printre cele mai mari temeri pentru peste 80% din cei întrebați se aflau cele legate de viitorul copiilor, de prețuri, și de infracționalitate (IRES, 2011, IRES, 2013, IRES, 2015).

Astfel, principalele riscuri la adresa României menționate de respondenți erau: sărăcia, criza financiară, lipsa locurilor de muncă, apărute pe fondul unor probleme precum corupția, sărăcia, starea economiei (IRES, 2015, IRES, 2011). Altfel spus, îngrijorările respondenților continuă să fie de ordin economic, atât în 2011, cât și în 2021. Cel mai probabil, marea majoritate a celor întrebați percep riscurile la nivelul situației economice personale și naționale drept importante, de actualitate, prioritare pentru că fie se confruntă zilnic cu probleme financiare sau se tem de acest lucru, fie accesează constant informații despre situația economică. Riscurile din plan economic par a se confunda cu preocupările, problemele, temerile celor întrebați.

Care este legătura dintre riscurile percepute drept prioritare de respondenți și lipsa de încredere a acestora? Cele două elemente sunt interdependente și se amplifică reciproc. Odată cu ponderea ridicată a riscurilor din domeniul economic în topul riscurilor percepute de subiecți, scade și încrederea acestora în experți, în autoritățile responsabile cu gestionarea problemelor economice. Percepțiile deformate asupra unor riscuri afectează cel mai probabil și barometrul de încredere general al societății în domeniile, sistemele, persoanele asociate cu acele riscuri. La polul opus, riscurile considerate mai puțin îngrijorătoare cel mai probabil vor genera un nivel ridicat de încredere.

CONCLUZII

Articolul surprinde mai multe fațete ale încrederii, asocieri și, în final, reprezentări sociale ale conceptului în societatea contemporană românească, într-o dinamică ce surprinde variațiile din ultimele decenii.

Principala concluzie desprinsă din studiul asupra încrederii, atât la nivel teoretic, cât și din analiza datelor secundare, ne arată o acoperire extinsă a acestui concept, cu sintagme, asocieri, perspective de studiu diverse. Putem numi nivelul de încredere un indicator al calității vieții, desprins dintr-un sistem de valori, un sistem cultural, vizibil pe mai multe dimensiuni: cognitivă, emoțională, comportamentală; personală sau impersonală; definit de optimism sau pesimism, speranță, nădejde, dezamăgire sau entuziasm; mulțumire sau nemulțumire față de evoluțiile externe.

Fiind atât de variat și ușor de suprapus cu alte concepte, am ales să îmi concentrez atenția asupra substratului sociologic al încrederii. Astfel, am aflat că încrederea poate reprezenta baza unui sistem social, a relaționărilor și interacțiunilor dintre indivizi sau dintre individ și mediul exterior. Rolul încrederii este de a reduce complexitatea unei situații atunci când avem decizii majore de luat sau de a înlocui lipsa cunoașterii cu asocieri, experiențe trecute, alte elemente din care ne derivăm un anumit nivel al încrederii, pe baza căruia acționăm.

Încrederea poate fi observată atât la nivel micro, cât și macro, într-o rețea de indivizi sau în întreaga societate și este corelată cu riscuri, incertitudini, îngrijorări și emoții, evenimente majore de nivel național și internațional, căpătând diferite sensuri și variații. În România, putem vorbi de existența unei crize a încrederii, în ultimele trei decenii, având în vedere persistența lipsei de încredere a respondenților în ceilalți, în autorități, în sistem și în instituții politice, în special în momente de cotitură (precum pandemia de COVID-19, războiul din Ucraina) la nivel societal, dar și individual. Această criză a încrederii nu a avut aceeași intensitate, ci a variat în funcție de momente electorale, campanii mediatice, schimbări economice de impact. Pe alocuri, a generat fie valuri de solidaritate și angajament civic (în perioada 2017–2019 au fost organizate proteste de mare amploare împotriva unor inițiative politice controversate), fie de pasivitate totală, abandon social (procent ridicat al celor care declară, an de an, că România merge într-o direcție greșită și că nu există perspective pozitive ale acestei evoluții).

Care sunt caracteristicile sau cauzele acestei crize de încredere în guvernare, autorități, instituții publice? Amplificată de pandemie și război, pe un substrat cultural post-comunist, alimentată de experiențe negative personale avute cu reprezentanți ai sistemului public, politic, asociată cu fenomene aflate în atenția opiniei publice: corupția, lipsa transparenței, conexiunile existente între cei aflați la putere, care au primat în fața bunăstării oamenilor, această criză de încredere integrează un pesimism în creștere în rândul subiecților și o îngrijorare crescută privind viitorul propriu și al familiei.

Suntem mai degrabă reticenți decât deschiși în fața situațiilor noi (precum este cazul vaccinurilor împotriva virusului COVID-19), mai degrabă izolați decât

asertivi în cadrul comunității, mai degrabă pesimiști decât optimiști în privința viitorului, mai degrabă nemulțumiți decât mulțumiți de sistemul social și politic. Deși preponderent negative, trăsăturile anterioare redau un profil al românului puternic neîncrezător în capacitatea și intențiile celorlalți.

Totuși, din mijlocul acestui val de neîncredere și deznădejde, respondenții mențin sentimente și asocieri pozitive cu diferite categorii profesionale, pe care le consideră de încredere (preoți, pompieri, sportivi, muncitori), cât și o încredere ridicată constantă în armată, biserică, în sistemul educațional, și în instituții internaționale – UE, NATO, considerate că pot aduce un viitor mai bun pentru întreaga societate.

Fie că vorbim de o încredere ridicată sau limitată, aceste variații sunt strâns dependente de factori de nivel individual sau societal; sunt generate din exterior, alimentate de diferite caracteristici psihologice și corelate cu un spectru larg de trăiri, asocieri, momente, reprezentări. O analiză sociologică asupra nivelului de încredere ne arată un întreg profil sociocultural, individual, de nivel micro, dar și macro, al poziționării indivizilor față de ceilalți.

BIBLIOGRAFIE

1. Barbalet, J. (2009). A Characterization of Trust and its Consequences. *Theory and Society*, p. 367–382.
2. Baxter, J. (2020). Health and Environmental Risk. *International Encyclopedia of Human Geography, 2nd edition, Volume 6*, p. 303–307.
3. Comisia Europeană (2022, Septembrie 6). *Eurobarometru: Încrederea în UE este în creștere, pe fondul unui sprijin puternic pentru răspunsul UE la invadarea Ucrainei de către Rusia și pentru politicile energetice*. Preluat la data de 5 februarie, 2023, de pe Comisia Europeană. Reprezentanta în România: https://romania.representation.ec.europa.eu/news/eurobarometru-increderea-ue-este-crestere-pe-fondul-unui-sprijin-puternic-pentru-raspunsul-ue-la-2022-09-06_ro.
4. Cook, K. & Gerbasi, A. (2009). Trust. *The Oxford Handbook of Analytic Sociology*, p. 218–241.
5. CURS (2022, Aprilie 16). *Biserica și Armata rămân instituțiile în care românii au cea mai mare încredere. Parlamentul și partidele politice, pe ultimele locuri în topul încrederii, arată un sondaj CURS*. Preluat la data de 20 februarie, 2023, de pe G4Media.ro: <https://www.g4media.ro/biserica-si-armata-raman-institutiile-in-care-romanii-au-cea-mai-mare-incredere-parlamentul-si-partidele-politice-pe-ultimele-locuri-in-topul-increderii-arata-un-sondaj-curs.html>.
6. Heberle, R. (1937). *The Sociology of Ferdinand Tonnies*. Washington: American Sociological Association.
7. INSCOP (2021, Iunie 15). *Biserica, în topul încrederii în instituții*. Preluat la data de 20 februarie, 2023, de pe INSCOP: <https://www.inscop.ro/15-iunie-2021-basilica-sondaj-inscop-biserica-in-topul-increderii-in-institutii/>
8. IPSOS (2020, Octombrie 23). *Românii, pe ultimele locuri în lume în ceea ce privește intenția de vaccinare anti-COVID-19, dacă vaccinul ar fi disponibil*. Preluat la data de 20 februarie, 2023, de pe IPSOS: <https://www.ipsos.com/ro-ro/romanii-pe-ultimele-locuri-lume- ceea-ce-priveste-intentia-de-vaccinare-anti-COVID-19-daca-vaccinul>.
9. IRES (2011). *Barometrul Percepției Riscului*. București, Editura Ires.
10. IRES (2011). *Percepția riscurilor de securitate în România. Actori și instituții*. București, Editura Ires.
11. IRES (2013). *Percepția unor riscuri de securitate și a activității unor actori instituționali*. București, Editura Ires.
12. IRES (2015). *România înfricoșată. Percepții privind securitatea națională și incidența unor riscuri*. București, Editura Ires.

13. IRES (2016). *România - societate cu încredere limitată*. București, Editura Ires.
14. IRES (2020). *Frici și temeri ale românilor cu privire la pandemia de COVID-19*. București, Editura Ires.
15. IRES (2020, Aprilie 11). *Românii au cea mai mare încredere în Raed Arafat, care este personalitatea publică a momentului, în timp ce Guvernul se bucură de cea mai puțină apreciere în contextul pandemiei de COVID-19, arată un sondaj IRES*. Preluat la data de 20 februarie, 2023, de pe stirileprotv: <https://stirileprotv.ro/stiri/actualitate/sondaj-despre-gestionarea-pandemiei-in-cine-au-romanii-cea-mai-mare-incredere.html>.
16. IRES (2020, Decembrie 22). *SONDAJ AVANGARDE Doar 30% dintre români spun că se vor vaccina împotriva noului coronavirus/ 72% consideră că bisericile nu ar trebui închise de Crăciun / 70% nu ar fi de acord cu o nouă carantină generală*. Preluat la data de 20 februarie, 2023, de pe G4media.ro: <https://www.g4media.ro/sondaj-avangarde-doar-30-dintre-romani-spun-ca-se-vor-vaccina-impotriva-noului-coronavirus-72-considera-ca-bisericile-nu-ar-trebuie-inchise-de-craciun-70-nu-ar-fi-de-acord-cu-o-noua-carantina-genera.html>.
17. IRES (2022). *Românii după 2 ani de COVID – 19*. București, Editura Ires.
18. IRES (2022). *Românii în anul 2022*. București, Editura Ires.
19. IRES (2022, Decembrie 30). *Cât de pesimiști intră românii în 2023 / Cât de mare este îngrijorarea privind riscul ca România să fie atacată de Rusia – sondaj IRES*. Preluat la data de 21 februarie, 2023, de pe HotNews: <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-25994733-cat-pesimisti-intra-romanii-2023-studiu-ires.htm>.
20. LARICS (2020, Decembrie 16). *Barometru: Românii au cea mai mare încredere în Biserică. Cine ocupă următoarele poziții*. Preluat la data de 20 februarie, 2023, de pe Digi24: <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/social/barometru-romanii-au-cea-mai-mare-incredere-in-biserica-cine-ocupa-urmatoarele-pozitii-1418989>.
21. Lewis, J.D. & Weigert, A. (1985). *Trust as a Social Reality*. Portland: The University of North Carolina Press.
22. Luhmann, N. (1979). *Trust and Power*. New York: Wiley.
23. Mollering, G. (2001). The Nature of Trust: From Georg Simmel to a Theory of Expectation, Interpretation and Suspension. *Sociology*, p. 403–420.
24. Nickerson, C. (2023, Mai 12). *Emile Durkheim's Theories: Functionalism, Anomie And Division Of Labor*. Preluat la data de 1 octombrie, 2023, de pe Simply Sociology: <https://simplysociology.com/emile-durkheims-theories.html>.
25. Ortiz-Ospina, E., & Roser, M. (2015, Aprilie 12). *Our World in Data*. Preluat la data de 2 iunie, 2023, de pe Trust: <https://ourworldindata.org/trust>.
26. Pew Research Center (2007, Februarie 22). *Americans and Social Trust: Who, Where and Why*. Preluat la data de 2 iunie, 2023, de pe Pew Research Center: <https://www.pewresearch.org/social-trends/2007/02/22/americans-and-social-trust-who-where-and-why/#:~:text=Social%20trust%20is%20a%20belief,simple%20enough%20concept%20to%20describe>.
27. Rothstein, B., & Stolle, D. (2008). *The State and Social Capital*. Montreal: Comparative Politics.
28. Schilke, O., Reimann, M., & Cook, K.S. (2021). Trust in Social Relations. *Annual Review of Sociology*, p. 239–259.
29. Schmitz, A., & Eckert, J. (2022). Towards a General Sociology of Fear: a Programmatic Answer to Crucial Deficits of the Contemporary Fear Discourse. *Emotions and Society*, p. 275–289.
30. Siegrist, M., & Cvetkovich, G. (2000). Perception of Hazards: The Role of Social Trust and Knowledge. *Risk Analysis*, Vol. 20, p. 713–719.
31. Simmel, G. (1990). *The Philosophy of Money*. London: Routledge.
32. Sociu, I. (2021, Aprilie 19). *Românii și instituțiile. Trei decenii de neîncredere*. Preluat la data de 5 februarie, 2023, de pe Scena9: <https://www.scena9.ro/article/atlas-valori-romani-incredere-institutii>.
33. Sztompka, P. (2003). *Trust: A Sociological Theory*. Melbourne: Cambridge University Press.
34. UNSAIR-IRES (2021, Iulie 8). *Sondaj. Care sunt principalele riscuri de care se tem românii?* Preluat la data de 21 februarie, 2023, de pe R3media: <https://r3media.ro/sondaj-care-sunt-principalele-riscuri-de-care-se-tem-romanii/>